

## ՀԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԻ ԻՏԷԱԼ  
ՀԱՅԵՐԷՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

Քսանմէկերորդ դարու առաջին այս տասնամեակի սկիզբները, երբ այլեւս դիրացած է մարդահամար կատարել, իրաւունք ունինք ակնկալելու մեր նուիրապետական իշխանութիւններէն՝ տրամադրելու միջոցներ հաշուելու Հայաստանի եւ սփիւռքի մէջ ապրող եւ գործող ամուսնացեալ եւ վեղարաւոր հայ եկեղեցականներու թիւը: Մեծ եղեռնէն անցած է մօտ մէկ դար, սակայն հեռու կը թուի ժամանակը երբ 1915-1938 շրջանին նախ Օսմանեան Կայսրութեան եւ ապա Սովետ Միութեան մէջ նահատակուած հազարաւոր հայ քահանաներու, եպիսկոպոսներու եւ կաթողիկոսի մը ձգած բացը լեցուած կրնանք համարել: Հայ եկեղեցին թերեւս ներկայիս ունի մօտ հազար ձեռնադրուած սպասարկուներ սարկաւազի աստիճանէն վեր, գործօն թէ հանգստեան կոչուած:

Այն ինչ որ հասարակաց է արդի հայ եկեղեցականներուն վրայ ուր ալ գտնուին, Միջնադարու վերջաւորութենէն ի վեր ժառանգուած հայ Պատարագն է: Այդ խորհուրդը եւ ծէսն է որ հայ հոգեւորականները կը կապէ իրարու, հոգ չէ թէ անոնք իրենց ընտանեկան կամ ընկերային շրջանակին մէջ հայերէնի կողքին կամ փոխարէն կը խօսակցին արաբերէն, ռուսերէն, թրքերէն, ֆրանսերէն կամ այլ լեզուներով:

Հայ Պատարագի լեզուն հայերէն գրաբարն է: Այսպէս եղած է 4րդ դարէն ի վեր յորմէ հետէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի քարոզութեան շնորհիւ քրիստոնէութիւնը դարձաւ հայ ազգի կրօնքը եւ հեթանոսական մեհեաններու փոխարէն կառուցուեցան խորանազարդ եկեղեցիներ,

Ս. Էջմիածնի տաճարին գլխաւորութեամբ, Ս. Պատարագի եւ այլ խորհուրդներու կատարումին համար:

Հայ Պատարագի ծիսական գիրքը (առանց երաժշտական ձայնագրութեան) խորհրդատետրն է, երկսիւն 40 մեծ էջերէ բաղկացած հատոր մը, որուն մէկ օրինակը ամէն հայ պատարագիչ հոգեւորական պարտի պատրաստ գտնել ոչ միայն պատարագի մատուցման սեղանին վրայ, այլ նաեւ զգեստաւորումի աւանդատան մէջ, երկու վայրերուն յարմար գրակալի վրայ զետեղուած: Խորհրդատետրի 40 էջերու պարունակութենէն որոշ հատուածներ սկիզբէն մինչեւ ծէսի աւարտումը, պատարագիչը պարտի սորված ըլլալ անգիր եւ պէտք չէ թոյլ տալ սեղանի սպասարկողի մը խորհրդատետր փոխադրելու քայլափոխ ընող պատարագիչի կողքին:

Խորհրդատետրին էջերը օգտագործելու ընթացքին պատարագիչը կը հանդիպի աստուածաշնչական հատուածներու (սաղմոս, մարգարէ, աւետարան), աղօթքներու (ոմանք աւանդուած Լուսաւորիչէն կամ փոխ առնուած Ս. Յովհան Ոսկեբերան Հայրապետէն եւ Ս. Գրիգոր Նարեկացի հայ վանականէն), ինչպէս նաեւ հրահանգներ (այս վերջինները կարմիր տպուած 1927ին երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց տպարանէն լոյս տեսած խորհրդատետրին մէջ):

Պատարագիչը խորհրդատետրի բովանդակութիւնը ընտրովի կամ համառօտ կերպով օգտագործելու իրաւունք չունի: Ջայն պիտի գործածէ, կամ՝

ա) ի ձայն, փոխասացութիւն ընելով թէ՛ սարկաւագին եւ թէ՛ ժողովուրդին (դպրաց դաս) հետ, եւ ք) ի ծածուկ, այսինքն աչքերը յառած խորհրդատետրի այն մասերուն զորս պարտիլոնեայն կարդալ, ըմբռնել եւ պատրաստուիլ իր յաջորդ տարելիքին: Այս երկու գործողութեանց ուղեցոյց են հրահանգները որոնք մէկ կամ մի քանի տող կը գրաւեն ամէն պարագայի:

Հայ պատարագիչը հայերէն սորված պէտք է լինի պատարագի բովանդակութեան գէթ լեզուական իմաստը ըմբռնել կարենալու համար: Խոստովանելով որ զանց ըրած եմ սարկաւագի եւ դպիրներու բաժինները ներկայ յօդուածի պահանջած պրպտումին մէջ, հաշուած եմ հայ Պատարագի բաղկացուցիչ բառերը ըստ հետեւեալին: ա. Պատարագիչի ի ձայն արտասանած բաժիններուն մէջ 289 բառեր: Ասոնց վրայ կ'աւելնան՝

բ. Պատարագիչի ի ծածուկ կարդացած բաժիններուն մէջ՝ 555 բառեր, որոնց վրայ կ'աւելնան՝

գ. Հրահանգներու մէջ տեսնուող 90 բառեր: Ընդամէնը՝ 934 բառեր:

Այս բառերէն աստուածաշնչական անձնանուն են Դաւիթ, Էմմանուէլ, Իսրայէլ, Մարիամ, Մելիքսեդեկ, Մովսէս, Յակոբ, Յիսուս, Յովհաննէս, Ստեփանոս, իսկ տեղանուն եփրաթա (= Բեթղեհէմ) եւ Սիոն: Այբ սկզբնատառով բազմաթիւ բառեր կան. Ան ժխտական ածանցումը բառասկիզբին կցուած շատ մը բառերու ներկայութեամբ: Հայ պատարագիչը ասոնց բոլորի իմաստին տեղեակ պէտք է լինի ճիշդարանական կամ այլ ուսումով

հայերէն գրաբարի ծանօթացած ըլլալով իր անդրանիկ պատարագը մատուցանելն առաջ:

Պատարագելուն եւ այլ ծիսակատարութեանց առիթներով, հայ եկեղեցականը պարտի նաեւ խրատել, քարոզել: Մատենագրութիւնը որմէ պէտք է ներշնչուի, ոչ միայն գրաբարով յօրինուած հայ Միջնադարու գրականութիւնն է, այլ նաեւ պէտք է պարունակէ 19րդ եւ 20րդ դարերու աշխարհաբար արեւելահայ եւ արեւմտահայ գրականութիւնը: Տամ օրինակներ:-

**ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅԵՐԷՆ**

Արձակ (ԺԹ.) դար. Ռաֆֆիի գործերէն՝ Ոսկի Աֆաղաղ, Խենթը, Կայծեր, Սամուէլ: (Ի. դար). Դերենիկ Դեմիրճեանի Վարդանանք վէպը:

Բանաստեղծութիւն (ԺԹ. դար). Միքայէլ Նալբանտեանի Մանկութեան Օրեր: (Ի. դար). Յովհաննէս Թումանեանի Լուսաւորչի Կանթեղը:

**ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆ**

Արձակ (ԺԹ. դար). Գրիգոր Զօհրապի Ուղեւորի էջերէ:

(Ի. դար). Շահան Շահնուրի Նահանջը Առանց Երգի վէպը:

Բանաստեղծութիւն (ԺԹ. դար). Պետրոս Դուրեանի Իմ Մահը.

(Ի. դար). Վահան Թէֆէեանի Եկեղեցին Հայկական:

Այս հատորներուն եւ քերթուածներուն քիչ թէ շատ մտերմացած քահանան եւ քարճրաստիճան կղերականը կ'արդարանայ երբ պարծենայ թէ ինք իրաւ հայ եկեղեցական է:

**ԱՐՏԷՆ Ա.ՔՀՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ**